

VÉR MÁRTON

The postal system of the Mongol Empire in northeastern Turkestan

Ph.D. Disszertáció

TÉZISEK

Szeged

2016

Bevezetés

Az elmúlt három évtizedben a Mongol Birodalom kutatása hatalmas fejlődésen és alapvető változásokon ment keresztül. A változások – amiknek egy jelentős része Thomas T. Allsen munkásságára vezethető vissza – nem elsősorban új forráscsoportok kutatásba való bevonásának, hanem a kutatók újfajta megközelítéseinek köszönhetők. Ezek két legjellemzőbb vonása, hogy egyrészt a kultúrtörténeti kutatások mennyisége és jelentősége számottevően megnőtt, másrészt az úgynevezett holisztikus megközelítés terjedt el. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a Mongol Birodalmat nem csak helyi vagy regionális szinten vizsgálják, hanem teljes eurázsiai kontextusában. Az új megközelítéseknek köszönhetően számos olyan téma került a vizsgálatok fókuszába, amelyek korábban kevésbé kutatott területeknek számítottak, így például a gazdasági, kulturális és vallási interakciók Euráziában, a mongol korszakban (13–14. sz.). Az új kutatásoknak köszönhetően a mongolokról alkotott képünk alapvetően megváltozott. A Mongol Birodalom történetének legtöbb mai kutatója nem kérdőjelezi meg a mongol hódítások kezdeti brutalitását és pusztítását, ugyanakkor egyre inkább hangsúlyozzák a mongolok szerepét, mint azoknak a makro struktúráknak (politikai, gazdasági, vallási és kulturális) a létrehozóját Euráziában, amelyek lehetővé tették, hogy korábban nem látott méretű gazdasági és kulturális kölcsönhatások sora jöjjön létre a térségben. Az elmúlt három évtized kutatásai rámutattak arra is, hogy a Mongol Birodalom számos adminisztratív és politikai struktúrája tovább élt Eurázsia kora újkori államaiban, valamint, hogy az általuk gerjesztett kulturális kölcsönhatások következményei részben mind a mai napig kimutathatóak. Ebben az értelemben a mongolok aktívan részt vettek az „Óvilág” átformálásában.

A számos téma közül, melyek több figyelmet kaptak az elmúlt időszakban, az egyik a Mongol Birodalom postahálózata. Egyrészt a kommunikáció és információ történet iránti általános érdeklődésnek köszönhetően, számos pre-modern és kora újkori állam postahálózata vált a kutatás tárgyává. Másrészt annak köszönhetően, hogy a postahálózat meghatározó szerepet játszott a Mongol Birodalom területeinek összekapcsolásában és belső kohéziójának megteremtésében, egyre több és több kutató szentelt néhány bekezdést vagy akár egy-egy önálló fejezetet is a témának. Fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a pre-modern államok esetében a postahálózat némileg eltérő jelentéssel bír, mint az újabb korokban. Modern kori utódaikkal ellentétben a pre-modern intézmények nem arra szolgáltak, hogy civilek magánlevelezését továbbítsák, hanem fő feladatuk abban állt, hogy az állam kommunikációját lehetővé tegyék és

minden lehetséges módon (hírvivők, külföldi és belföldi követek, valamint más állami tisztségviselők szállítása stb.) elősegítsék. A Mongol Birodalom esetében ezek a feladatok még kiegészültek a kereskedelem támogatásával is. A disszertációban, akárcsak a szakirodalomban az angol 'post system' és 'postal system' kifejezések, akárcsak a török (*yam*) és mongol (*jam*) *terminus technicus*ok amelyek a postaállomásokra (és feltételezhetően az egész posta rendszerre is) vonatkoztak, a postal relay system kifejezés szinonimájaként szolgálnak.

A Mongol Birodalom kutatásában lejátszódó folyamatokkal párhuzamosan a régi ujgur civil dokumentumok és a közép mongol dokumentumok filológiai kutatása is jelentős változásokon és fejlődésen ment keresztül. A disszertációban az ujgur civil dokumentumok ('Uyghur civil documents') kifejezés a Kelet- vagy más néven Kínai-Turkesztánból (ma Xinjiang Ujgur Autonóm Körzet keleti fele a Kínai Népköztársaságban) és a Ganszu korridorból, elsősorban Dunhuang térségéből (ma Ganszu tartomány a Kínai Népköztársaságban) előkerült forrásoknak azon csoportjára vonatkozik, amelyek nem vallási szövegek. Ezeket a szövegeket az ujgur írás fél kurzív (semi-cursive) és kurzív változatával, török nyelven jegyezték le a Nyugati Ujgur Állam (9–12. sz.) időszakában és a mongol korszakban (13–14. sz.).

Ezek a Mongol Birodalom, illetve a régi ujgur és közép mongol dokumentumok kutatásában bekövetkezett változások tették lehetővé a disszertáció létrejöttét. A doktori értekezésnek kettős célja van: egyrészt az Északkelet-Turkesztánból előkerült, a Mongol Birodalom postahálózatára vonatkozó ujgur és mongol dokumentumok kritikai kiadása és filológiai elemzése; másrészt a filológiai kutatások eredményeit a postahálózatról meglevő eddigi tudásunkkal összehasonlítva egy szélesebb értelmezési keretben elhelyezni.

A disszertáció struktúrája

A fentiekben vázolt kettős cél alapvetően határozza meg a disszertáció struktúráját. A dolgozat két részből áll: az első rész vázolja a történeti kereteket, bemutatja azokat a forrásokat, amelyeket korábban használtak a mongol postahálózat vizsgálatakor, illetve a *yam*-rendszer kutatástörténetét, az ujgur és mongol forrásanyag leírását, valamint három esettanulmányt; a második rész tartalmazza azon expedíciók történetét, amelyek feltárták az ujgur és mongol dokumentumokat, az iratok kutatástörténetét. Ezt követi az általam feldolgozott dokumentumok kritikai kiadása, angol fordítása és a mellékletek.

Az első fejezet rövid összefoglalást ad a tárgyalt téma történeti háttéréről: az Ujgur Kaganátus bukásától (840) a Csagatajida *ulus* felbomlásáig a 14. század közepén, külön kitérve azokra az eseményekre, amelyek hatással lehettek a postahálózat működésére és átalakulására. A második fejezet áttekinti azokat a forrásokat, melyeket a kutatók hagyományosan használnak a mongolok postahálózatának vizsgálatakor: a *Mongolok titkos történetét*, a kínai forrásokat (*Yuanshi*, *Jingshi dadian*, *Yuan dianzhang*), a perzsa történetírók munkáit (Juvainī, Rashīd al-Dīn, Vaṣṣāf), a latin (Carpini, C. de Bridia, Rubruck, Marco Polo, Pegolotti) és egyéb forrásokat (*Az újászok népének története*, Ibn Baṭṭūta stb.). A harmadik fejezet öt alfejezetben mutatja be a Mongol Birodalom postahálózatának kutatástörténetét. Ezek a következők: 1) a postahálózat megalapítása 2) a postahálózat céljai és szolgáltatásai 3) adminisztráció és finanszírozás 4) futók alkalmazása (mong.: *güyükči*) 5) a *yam*-rendszer továbbélése. A negyedik fejezet az ujgur és mongol dokumentumok részletes leírását adja, valamint ezek filológiai vizsgálatának néhány eredményét. Az ezt követő három fejezet (V–VII. fejezetek) esettanulmányokat tartalmaz, amelyek az ujgur és mongol dokumentumokkal, valamint a postahálózattal kapcsolatos egy-egy rész kérdést járnak körül. E három fejezet témáit úgy választottam ki, hogy szemléltessék a kutatásba újonnan bevont forrásanyag (az ujgur és mongol dokumentumok) felhasználhatóságának különböző aspektusait. Az ötödik fejezet az ujgur dokumentumokban előforduló állatnevek terminológiájával foglalkozik (pl.: *ulag*, *at*, *at ulag*, *boguz at* stb.), s ezen keresztül mutatja be, hogy a dokumentumok filológiai vizsgálata miképpen tud hozzájárulni a Mongol Birodalom postahálózatáról való tudásunk gyarapodásához. A hatodik fejezet újratárgyalja a mongol birodalmi postahálózattal kapcsolatos egyik legvitatottabb kérdést, a postahálózat eredetét. A kérdés újratárgyalásához a nyelvészeti adatok, a narratív források és az ujgur valamint mongol dokumentumok összehasonlító vizsgálatát végeztem el. A hetedik fejezet a Mongol Birodalmon belüli vallási közösségek és a postahálózat kapcsolatainak különböző szintjeit és aspektusait vizsgálja. Ez a postahálózat társadalmi vonatkozásaira koncentrálnó fejezet zárja a disszertáció első részét. A második rész egy önálló bevezetéssel kezdődik, amely vázolja a dokumentumok kritikai kiadásának struktúráját: a dokumentumok elrendezését, az egyes címszavak szerkezetét, az átbetűzés és átírás rendszerét. A jobb megértés elősegítése céljából a dokumentumok kritikai kiadása előtt helyet kapott egy fejezet (VIII.) ami az anyag kutatástörténetét vizsgálja két alfejezetben: az első alfejezet (8.1) a dokumentumokat feltáró expedíciók és ásatások történetével foglalkozik, a második

alfejezet (8.2) pedig a dokumentumok filológiai kutatásának történetét mutatja be. Ezt a fejezetet követi az ujgur (IX. fejezet) és a közép mongol (X. fejezet) dokumentumok kritikai kiadása. Az összegzés (XI. fejezet) három részre oszlik: az első két rész arra tesz kísérletet, hogy a korábbi szemlélettel ellentétben – ami egységes és változatlan egészként kezelte a postahálózatot az egész mongol korban –, a birodalmi postahálózat időbeli (11.1) és térbeli (11.2) változásait érzékeltesse, ahogy azok az északkelet-turkesztáni ujgur és mongol dokumentumok, valamint a *yam*-rendszer egyéb forrásainak összehasonlító vizsgálatából kiderül. Az összegzés utolsó része (11.3) a disszertáció eredményeinek felsorolását tartalmazza, valamint a jövőbeni kutatások főbb irányait jelöli ki. Az összegzést a mellékletek követik: az ujgur és mongol dokumentumok szószedete, a dokumentumokban előforduló személy és földrajzi nevek listája, táblázatok, térképek és az irodalomjegyzék.

Eredmények

1. A disszertáció legfontosabb eredménye a Mongol Birodalom postahálózatával kapcsolatos ujgur és mongol dokumentumok kritikai kiadása és angol nyelvű fordítása. Az itt közreadott 63 ujgur dokumentumból 33-at korábban még nem fordítottak le semmilyen nyugati nyelvre, egészen pontosan 18 még publikálatlan volt, 15 dokumentumnak pedig csak kínai vagy japán fordítása létezett eddig. Egyrészt ez a kritikai kiadás – illetve annak későbbi esetleges publikálása – lehetővé teszi a Mongol Birodalom számos olyan kutatójának, akik az eredeti dokumentumokat nem tudják elolvasni, hogy felhasználják ezeket a forrásokat kutatásaik során. Másrészt ez a kiadás néhány új szöveggel bővíti a Csagatajida *ulusra* vonatkozó forrásaink számát, ami a mongol birodalomrészek közül mindezidáig a legkevésbé kutatott volt, a szűkös forrásanyag miatt.
2. A negyedik fejezet fogalmazza meg azt a felvetést, hogy a mongol postával kapcsolatba hozható úgynevezett *käzig* dokumentumok bevezetése mögött nagy valószínűséggel a Jüan erők térségbeli előretörése és az agrár-katonai kolóniák létrehozása állhatott.
3. Továbbá ebben a fejezetben található egy új dokumentumcsoport, az úgynevezett hivatalos jegyzékek (official account) azonosítása. Ezek a dokumentumok feltehetően, a mongol adminisztráció helyi szintjén keletkeztek az egyes postaállomások pénzügyeinek elszámolása céljából.

4. A negyedik fejezet utolsó részében az ujjur és mongol dokumentumok összehasonlító elemzésének eredményeképpen a mongol adminisztráció ujjur területeken működő különböző szintjeinek rekonstrukciója kapott helyet.
5. Az ötödik fejezet két *terminus technicus* új interpretációját adja. Az egyik az *ulag*, ami a 13–14. századi ujjur dokumentumokban nem csak a postalovakat, hanem általában véve bármilyen olyan állatot jelenthetett, amely a postahálózat tulajdonában állott vagy a postahálózat használta.
6. Ugyanezekben a forrásokban a *boguz at* kifejezés minden bizonnyal abrak szállítására használt lovakat jelölt (fodder-carrying horse). Általánosságban elmondható, hogy a Mongol Birodalom postahálózatával kapcsolatban keletkezett ujjur iratokban rendkívül kifinomult terminológiát használtak a különböző állatok leírására, valamint az is, hogy ez a terminológia alapvetően különbözött a hagyományos állatokra vonatkozó szóhasználatától és elsősorban praktikus szempontok alapján alakították ki (pl.: *kisga at* 'rövid (táv megtételére alkalmas) ló' vagy *yüdgü äšgäk* 'málhás szamár' stb.).
7. A hatodik fejezet rekonstruálja, hogy az egymást váltó államalakulatoknál a közép-ázsiai területeken legkésőbb a hetedik század közepétől adatolhatóan végig megvolt egy postahálózat fenntartásának hagyománya, illetőleg amellezt érvel, hogy ez a tradíció nagy hatással lehetett a Mongol Birodalom postahálózatának kialakulására a 13. század első évtizedeiben.
8. A dokumentumok alapján megállapítható (IV–VI. fejezetek), hogy a postahálózat egyik fő feladata a postahálózatot használók számára az utazáshoz szükséges állatok biztosítása volt. Úgy tűnik, hogy egy teljes alrendszer foglalkozott a szükséges állatok zavarmentes biztosításával, amit az *ulag* szó új interpretációjának fényében, helyénvalónak tűnik *ulag*-rendszernek nevezni.
9. A hetedik fejezet eredményei alapján megállapítható, hogy a Mongol Birodalom vallási közösségei és a postahálózat közötti kapcsolatoknak legalább három különböző aspektusa különíthető el: az adóztatás, a postahálózat nevében elkövetett rekvirálások, illetve a postahálózat használata a különböző vallások képviselői által. Természetesen ez a három vonatkozás, szorosan összekapcsolódott. Egyrésztől bizonyítható, hogy a vizsgált területen már a mongol hódítást megelőzően a klérusra (vagy legalábbis a Kelet Egyházának klérusára) kirótt terhek között szerepelt a hozzájárulás a postahálózat fenntartásához. Később a mongol korban a helyi és a regionális adminisztratív szinteken az egyes vallások képviselőit és a vallási

közösségeket általában is sújtották terhek a postahálózat üzemeltetésével kapcsolatban, habár alkalmanként sikerült a kormányzat felsőbb szintjeiről mentességet biztosító dekrétumokat beszerezniük. Korábban több tudós is valószínűsítette ennek a jelenségnek a meglétét, azonban a vizsgált területen most először sikerült részletekbe menően bizonyítani. Másrészt megállapítást nyert, hogy a vallási közösségek képviselői néha a legmagasabb szinteken is hozzáfértek a postahálózat által biztosított infrastruktúrához és használhatták annak szolgáltatásait hivatalos ügyeik intézése során. Megállapítható tehát, hogy a kortárs források beszámolóit és a későbbi kutatók sokszor egyoldalú értékelése általában téves. A vallási közösségek és a postahálózat kapcsolata a Mongol Birodalomban egyik fél számára sem volt egyöntetűen jó vagy rossz, sokkal inkább elmondható, hogy változatos kapcsolatrendszerük mindkét fél számára járt bizonyos előnyökkel, ugyanakkor hátrányokkal is.

10. Összességében elmondható, hogy a disszertáció eredményei arra utalnak, hogy a postahálózat a Mongol Birodalom egyik legfontosabb intézménye volt Északkelet-Turkesztánban és nagy valószínűséggel a birodalom más területein is hasonló jelentőséggel bírt. A postahálózat meghatározó szerepe nagyban volt köszönhető annak a ténynek is, hogy szinte minden társadalmi csoport (a posta fenntartására kötelezett háztartások, hadsereg, klérus, kereskedők stb.) valamilyen módon kapcsolatba került az intézménnyel. Ugyanakkor, ha figyelembe vesszük, hogy a Mongol Birodalom volt a világtörténelem legnagyobb kiterjedésű szárazföldi birodalma, önmagában véve is érthetővé válik a postahálózat meghatározó jelentősége. Mindamelllett Kelet-Turkesztán földrajzi elhelyezkedése a kínai és az iráni területek között szükségessé tette, hogy egy jól működő postahálózat legyen a régióban.

Nélkülözhetetlen könyvének (*Postal Systems in the Pre-Modern Islamic World*) összegzésében Adam J. Silversten a pre-modern birodalmi postahálózatok alapvető egyszerűségét hangsúlyozta: a fő céljuk az volt, hogy a birodalmi központot a perifériákkal összekössék, s ennek érdekében ellátmányt és állatokat biztosítottak a hírvivőknek, a lehető legnagyobb sebességű információáramlás fenntartása érdekében. Véleményem szerint a disszertáció eredményei lehetővé teszik az amelletti érvelést, hogy habár a *yam*-rendszer szolgáltatásai többé-kevésbé egyszerűnek mondhatóak (állatok, ellátmány, takarmány stb.), a rendszer maga és az intézmény társadalmi

beágyazottsága rendkívül összetett volt. A mongolok postahálózatának működésére a birodalom különböző területein nem csak a földrajzi, társadalmi és gazdasági körülmények voltak befolyással, hanem a civilizációs környezet is. Az Északkelet-Turkesztán területén működő postahálózat esetében a kínai és a közép-ázsiai civilizációs környezet hatásai figyelhetők meg a dokumentumokban és néhány területi különbség (például a tevék használata) is azonosítható.

A Mongol Birodalom postahálózatával kapcsolatos további kutatási lehetőségek alapvetően két részre oszthatóak: mikro- és makroszintű kutatásokra. Mikro szint alatt a *yam*-rendszer további filológiai és történeti kutatását értem. Jelen disszertáció eredményei mellett, az ujjur és mongol dokumentumokkal valamint a mongolok északkelet-turkesztáni postahálózatával kapcsolatos néhány kérdés továbbra is nyitva áll. A még publikálatlan dokumentumok feldolgozása és a folyamatosan bővülő új leletek valószínűsítik, hogy a nyitott kérdések egy részét sikerül a közeljövőben megválaszolni. A filológiai kutatások terén az ujjur és mongol dokumentumok vizsgálata mellett a kínai szövegek elemzése illetve e forráscsoportok összehasonlító elemzése lehetnének a következő lépések. Makro szinten legalább két jövőbeni kutatási irány állapítható meg. Egyrészt, ahogy Allsen javasolta Silverstein könyvéről írt recenziójában, új eredményeket a birodalmi postahálózatok összehasonlító elemzése hozhat. Másrészt, a muszlim, a közép- és kelet-ázsiai adminisztratív hagyományok összehasonlító vizsgálata nagyban hozzájárulhatna a pre-modern birodalmak működésének jobb megértéséhez.

A Ph.D. disszertáció témájával kapcsolatos publikációk

Információtörténeti markerek a Mongol Birodalom történetében. *Aetas* 2012/4: 144–154.

A Mongol Birodalom postahálózatának kutatástörténete. In: *Ábrándjaink kora. X. Nemzetközi Vámbéry Konferencia*. Szerk.: Keller László. Dunaszerdahely, 2013. 118–144.

A pusztából a kancelláriába, avagy hogyan lettek az ujugrok steppei nomádokból a Mongol Birodalom tanítói és szürke eminenciásai. In: *A megértés mint hivatás. Köszöntő kötet Erdélyi Ágnes 70. születésnapjára*. Szerk.: Bárány Tibor et al. Budapest, 2014. 327–344.

A Mongol Birodalom postahálózatának ellátmányi utasításai Kelet-Turkesztánból. In: *Európából Ázsiába, és vissza – ismét. XI. Nemzetközi Vámbéry Konferencia*. Szerk.: Keller László. Dunaszerdahely, 2014. 118–144.

Animal terminology in the Uyghur documents concerning the postal system of the Mongol Empire. [Forthcoming 2016, in the volume of the *Substandard-Vokabular der türkischen und mongolischen Sprachen* conference]

Religious communities and the postal system of the Mongol Empire. [Forthcoming 2016, in the volume of the *The Role of Religion in Turkic Culture (RRTC) Conference*]

The origins of the postal system of the Mongol Empire. [Forthcoming 2016, in the *Archivum Eurasiae Medii Aevi*]

A Ph.D. disszertáció témájával kapcsolatos konferencia előadások

2011. szeptember 30. International Conference on Integrated Information. (Kos, Görögország): *The Role of Information and Disinformation in the Establishment of the Mongolian Empire.*

2012. október 5. X. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. (Dunaszerdahely, Szlovákia): *Információtörténeti markerek a Mongol Birodalom történetében.*

2013. június 17. VIII. Medievisztikai PhD Konferencia. (Szeged): *A Mongol Birodalom postahálózatára vonatkozó belső keletkezésű írott források.*

2014. április 25. Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. Collegium Turfanicum. (Berlin, Németország): *The postal system of the Mongol Empire according to the Old Uygur and Mongol civil documents - work in progress.*

2014. május 21. SZTE-BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, Medievisztikai Program. Műhelyszemináriumi előadások. (Szeged): *A Mongol Birodalom postahálózata az ótörök civil dokumentumok tükrében – a kutatás új eredményei.*

2014. június 29. Mobility and Transformations: New Directions in the Study of the Mongol Empire. (Jeruzsálem, Izrael): *The Provision Orders of the Postal System of the Chinggisid Empire.* (poszter)

2014. október 7. Substandard-Vokabular der türkischen und mongolischen Sprachen. (Göttingen, Németország): *Ulag and some related animal denominations in the Old Turkic documents concerning the postal system of the Mongol Empire.*

2015. június 22. Association for Asian Studies (AAS) in Asia 2015 Conference (Taipei, Tajvan): *On the Origins of the Postal System of the Mongol Empire.*

2015. szeptember 10. The Role of Religion in Turkic Culture (RRTC) Conference (Budapest, Magyarország): Religious Communities and the Postal System of the Mongol Empire.

2015. október 1. III. Ókori Történelmi Földrajz és Gazdaságtörténelmi Konferencia. (Pécs): *A Selyemút fénykorának utolsó epizódja: a mongolok és a kereskedelem.*

2015. október 9. XIII. Nemzetközi Vámbéry Konferencia (Dunaszerdahely, Szlovákia): *Közép-Ázsia újkori felfedezőinek útleírásai a középkori források értelmezésének szolgálatában*